

ECOLOGICAL AND ENVIRONMENTAL EDUCATION AS A PART OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT

[EKOLOGICKA A ENVIRONMENTALNA VÝCHOVA AKO SÚČASŤ K UDRZATELNEMU ROZVOJU]

Timea Seben Zatkova – Patricia Marinicova

doi: 10.18355/PG.2018.7.1.3

Abstract

The study deals with the environmental education as a part of sustainable development education. Sustainable development is understood as the development that maintains the possibility to satisfy basic life needs for today and future generations without decreasing of nature diversity in order to maintain natural ecosystem functions. The environmental education means an individual's education whose system of values enables him/her to act wisely and sensitively with respect to protection and maintenance of the life diversity in all its forms. The aim was to review and compare the attitudes of teachers to selected aspects of the realization of the environmental education as a part of sustainability development education in primary schools in towns and villages and in a secondary school in the town of Nitra.

Key words

sustainable development, ecological and environmental education, questionnaire survey

Anotácia

Štúdia pojednáva o environmentálnej výchove ako súčasť výchovy k trvalo udržateľnému rozvoju. Pod pojmom udržateľný rozvoj rozumieme rozvoj, ktorý súčasným i budúcim generáciám zachováva možnosť uspokojovať ich základné životné potreby a pritom neznižuje rozmanitosť prírody a zachováva prirodzené funkcie ekosystémov. Pod pojmom environmentálna výchova rozumieme výchovu jedinca, ktorého hodnotový systém mu umožní múdro a citlivo konať v prospech ochrany a zachovania biodiverzity života vo všetkých jeho formách. Cieľom bolo zistiť a porovnať názory učiteľov na vybrané aspekty týkajúce sa realizácie environmentálnej výchovy ako súčasť výchovy k udržateľnému rozvoju na základnej škole v meste a na vidieku a na strednej škole v meste Nitra.

Kľúčové slová

udržateľný rozvoj, ekologická a environmentálna výchova, dotazníkový prieskum

Úvod

Výchova k udržateľnému rozvoju je v súčasnosti rozvíjajúcou sa a veľmi aktuálnou problematikou vo výchovno-vzdelávacom procese vzhľadom na aktuálne meniace sa spoločenské a prírodné podmienky. Na tieto naznačené

zložitosti a problémy celosvetového vývoja sa usilujú hľadať odpovede, riešenia a konkrétne prostriedky niektoré vzdelávacie aktivity, projekty a produkty, ako sú humanitárne vzdelávanie, vzdelávanie pre udržateľný rozvoj, rozvojové vzdelávanie, globálne vzdelávanie, svetová edukácia, svetová orientácia a podobne. Aj keď uvedené koncepty by sme mohli všeobecne chápať ako synonymá, každé z nich obsahuje istú významovú špecifickosť. Zámerom tejto štúdie je však aj z hľadiska obmedzeného rozsahu nášho textu venovať sa najmä niektorým realizačným aspektom ekologickej a environmentálnej výchovy, ktorá je súčasťou výchovy k udržateľnému rozvoju.

Pojmy udržateľnosť (*sustainability*) a udržateľný rozvoj (*sustainable development*) sa začali používať začiatkom 70-tych rokov najmä v súvislosti s poznáním, že nekontrolovateľný rast akýkoľvek (populácie, výroby, spotreby, znečistenia a pod.) je neudržateľný v prostredí obmedzených zdrojov (Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja SR, 2001). Aj keď v slovenskom prostredí sa v starších dokumentoch používa označenie „trvalo udržateľný rozvoj“, odporúčame dodržať presný preklad z anglického jazyka „sustainable development“, čo znamená „udržateľný rozvoj“. Na základe nejednotnej terminológie v cudzojazyčnom prostredí a v slovenskej proveniencii budeme pre účely tejto štúdie uplatňovať obe označenia ako synonymá aj keď samozrejme „trvalé“ nie je nič, keďže všetko v našom svete podlieha zmenám a neustálemu vývoju.

Udržateľný rozvoj v Slovenskej republike právne vymedzuje § 6 zákona č. 17/1992 Zb. o životnom prostredí. Podľa neho ide o taký „rozvoj, ktorý súčasným i budúcim generáciám zachováva možnosť uspokojovať ich základné životné potreby a pritom neznižuje rozmanitosť prírody a zachováva prirodzené funkcie ekosystémov.“

Pojem trvalo udržateľný rozvoj (ďalej len TUR) obsahuje dva termíny: *trvalo udržateľný*, ktorý označuje určité obmedzenia čo predstavuje takú skutočnosť, že zdroje sa majú využívať, ale nie sa vyčerpať. *Rozvoj* predstavuje záležitosť hodnôt. Pod týmto pojmom nerozumieme len rast ekonomický, ale aj rozvoj všetkého od čoho závisí kvalita života, ktorá v sebe zahŕňa rozvoj vzdelávania, sociálnych služieb, starostlivosti o zdravie, kultúry, ľudských práv či politickej slobody a iné. Keď hovoríme o rozvoji ako takom nemožno opomenúť, že do tejto kategórie patrí aj zveľaďovanie ochrany prírody a životného prostredia (Nové trendy v ekológii, 2000).

Udržateľný rozvoj by mal byť predovšetkým ekologický. Život nad rámec únosnej kapacity planéty nie je možný TUR pozostáva z ekonomickej a sociálnej oblasti, pričom obe sú závislé na environmentálnom zdraví (Simonovicova, Koskova, 2011).

TUR je definovaný ako cielený, dlhodobý a komplexný proces ovplyvňujúci všetky oblasti života (sociálna, inštitucionálna, environmentálna, duchovná, ekonomická), ktorý prebieha na viacerých úrovniach (miestnej, regionálnej, národnej, medzinárodnej) a smeruje k presadzovaniu praktických nástrojov a inštitúcií k takému modelu fungovania spoločnosti, ktorý uspokojuje potreby ľudstva a zároveň akceptuje hodnotu prírody a neprekračuje hranice únosnej kapacity prírody (Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja SR, 2001). V súlade s Národnou stratégiou (2001) sú medzi cesty a prostriedky

na podporu priorít a dosiahnutia strategických cieľov TUR SR zaradené aj posilnenie právneho vedomia, zmena hodnotových orientácií obyvateľov, výchova a osveta a vybudovanie moderného a kvalitného školského systému, podpora vedy a výskumu. Prvým rozhodujúcim činiteľom pôsobiacim na formovanie ľudského vedomia sú najmä rodičia, rodina, príbuzní a vychovávatelia. Sú to prevažne neškolení ľudia. Druhým rozhodujúcim činiteľom je škola a hlavne učiteľ, ktorý by mal žiakov vzdelávať v intenciách princípov a kritérií TUR. Environmentálne vzdelávanie a výchova by mali byť v modernej demokratickej spoločnosti samozrejmovou súčasťou školského systému. Priorita by mala byť kladená na integráciu kultúrnych, prírodných, historických a spoločenských aspektov, zdrojov a potenciálu do jednotlivých vyučovacích predmetov do základného a stredného školstva ako súčasť široko koncipovaného procesu environmentálnej výchovy a vzdelávania. Takúto integráciu je vhodné realizovať prostredníctvom učebných osnov, rozvojom a aplikáciou praktických zručností a podporou tvorivosti, poznania svojho sociálneho, historického a prírodného prostredia (rodina, domov, obec, región).

Použité metódy

Cieľom štúdie je stručne popísať základné teoretické východiská problematiky a zistiť a porovnať názory učiteľov na vybrané aspekty týkajúce sa realizácie environmentálnej výchovy, ktorú ponímame ako súčasť výchovy k udržateľnému rozvoju na vybraných školách a to na základných školách v meste a na vidieku a na strednej škole v meste Nitra. V prieskume sme využili dotazník vlastnej konštrukcie, ktorý obsahoval 10 položiek a základné identifikačné údaje. Dotazník zahŕňal päť otvorených otázok, dve otázky boli polouzavreté a tri uzavreté otázky, z toho jedna dichotomická a jedna s jednoduchým výberom. Dotazník sme administrovali v októbri v školskom roku 2016/2017. Prieskumnú vzorku tvorilo na základných školách 8 respondentov zo ZŠ s MŠ Stará Kremnička 33 a ZŠ Pavla Križku v Kremnici. Z oslovených respondentov, traja učители učia v neplno organizovanej škole na vidieku a 5 v mestskej základnej škole. Všetci učители (respondenti) učia na 1.stupni základnej školy. Na strednej odbornej škole veterinárnej v Nitre sme vybrali vzorku 10 respondentov. Vybraní učители učia predmety prírodovedného zamerania. Čiastkové ciele nášho deskriptívneho prieskumu boli zamerané na zistenie názorov učiteľov na vybrané hľadiská, ktoré sa týkajú realizácie environmentálnej výchovy a to:

- Zistiť a porovnať názor učiteľov na dôležitosť realizácie environmentálnej výchovy.
- Zistiť a porovnať názory učiteľov na ich odbornú a metodickú pripravenosť pre realizáciu environmentálnej výchovy.
- Zistiť, či učители v posledných piatich rokoch absolvovali školenie k problematike realizácie environmentálnej výchovy.
- Zistiť a porovnať názory učiteľov na materiálne vybavenie škôl pre realizáciu environmentálnej výchovy.
- Zistiť a porovnať, či do environmentálnych aktivít učители zapájajú aj rodičov žiakov.

- Zistiť, ktoré témy z environmentálnej výchovy sa najčastejšie realizujú v edukácii oslovenými učiteľmi.

Výsledky: Dokumenty zabezpečujúce výchovu a vzdelávanie k udržateľnému rozvoju

Udržateľný rozvoj ako globálny rozvojový program pre 21. storočie bol deklarovaný na Konferencii OSN o životnom prostredí a rozvoji v Rio De Janeiro (1992). Základným dokumentom TUR je Deklarácia o životnom prostredí a rozvoji, ktorá vymedzuje 27 zásad (Toma, 2001). Usmernenie ako tieto zásady premietnuť do života reprezentuje AGENDA 21, ktorá sa považuje za prvý celosvetový dokument o uplatňovaní TUR v rôznych sférach na rôznych hierarchických úrovniach (In Kolšovská, 2009). Dokument Národnej stratégie trvalo udržateľného rozvoja, bol schválený v roku 2001. Nadväzujúci dokument Akčný plán udržateľného rozvoja na roky 2005-2010, už uvádza konkrétne ciele a potreby pre Slovenskú republiku. Samotná príprava akčného plánu prebiehala v gescii Úradu vlády SR, čo možno považovať za významnú skutočnosť potvrdzujúcu nadrezortný charakter problematiky trvalo udržateľného rozvoja (Hilbert, 2007). Samotný akčný plán uvádza 14 prioritných oblastí. Z hľadiska výchovy a vzdelávania k udržateľnému rozvoju odpovedá prioritná oblasť č. 12 „Implementácia základných princípov trvalo udržateľného rozvoja do učebných osnov na všetkých stupňoch škôl v SR a v systéme celoživotného vzdelávania“. V tomto smere sa počíta najmä so začlenením Stratégie vzdelávania k trvalo udržateľnému rozvoju do vzdelávacieho procesu a s vypracovaním a schválením novej koncepcie environmentálnej výchovy a vzdelávania (Environmentálnej akadémie) (Kolocany, 2006). Na akčný plán nadväzovala snaha o vypracovanie stratégie výchovy k udržateľnému rozvoju, zriadenie nadrezortného poradného orgánu pri MŠ SR a MŽP SR s cieľom plniť úlohy medzi ktoré patrí inovácia prekonanej koncepcie environmentálnej výchovy a vzdelávania vo všetkých stupňoch škôl SR a v systéme celoživotného vzdelávania, zabezpečovanie filozofie a základných princípov udržateľného rozvoja do učebných osnov všetkých škôl SR a systému celoživotného vzdelávania. Nasledovná výzva k vypracovaniu Akčného plánu výchovy k udržateľnému rozvoju predpokladá paradigmy:

- V rámci výchovy k udržateľnému rozvoju environmentálna výchova zabezpečuje aspekt environmentálneho piliera. Aspekt ekonomického a sociálneho piliera tvoria rovnocenné bloky.
- Len prepojenie aspektu environmentálneho, ekonomického a sociálneho a akceptovanie ich holistického prepojenia je možné porozumenie a definovanie výchovy k TUR. Nakoľko ide o potrebu celej spoločnosti, malo by ísť o celoživotné vzdelávanie.
- V praxi je takto chápaná integrácia, snaha o zapojenie princípov TUR všetkých pilierov.
- Výchova k udržateľnému rozvoju umožní akceptovať toto prepojenie v praxi, ktoré podmieňuje obsah a cieľ (profil) vzdelávania k udržateľnému rozvoju, musí obsahovať navyše zložku emotívnu, kognitívnu, konatívnu (Hilbert, 2007).

V agende OECD sa osobitne jedná o ciele z Environmentálnej stratégie OECD pre prvú dekádu 21. storočia (2001), Environmentálneho výhľadu OECD do roku 2030 (2008), Stratégie zeleného rastu OECD (2011), Environmentálneho výhľadu OECD do roku 2050 (2012), ako aj odporúčaní OECD z Prehľadu o environmentálnej výkonnosti SR (2011). Pre rezortnú koncepciu Environmentálnej výchovy sú kľúčové viaceré dokumenty Európskej únie - v rámci Obnovennej stratégie trvalo udržateľného rozvoja EÚ (2006) - „Stratégia Európa 2020 na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu“ (2010) sa má Slovenská republika ako člen EÚ orientovať na realizáciu jej piatich hlavných cieľov a to v: - rozvoji zamestnanosti; - vzdelávania; - výskumu a inovácie; - sociálneho začlenenia a chudoby; - oblasti klímy a energetiky.

Výchova a vzdelávanie k udržateľnému rozvoju

Vzdelávanie okrem toho, že je jedným zo základných ľudských práv, je predpokladom dosiahnutia trvalo udržateľného rozvoja a dôležitým nástrojom účinného riadenia, zdôvodneného rozhodovania a rozvoja demokracie. Výchova k udržateľnému rozvoju rozvíja a posilňuje schopnosť jednotlivcov, skupín, komunít, organizácií a krajín vykonávať vlastné rozhodnutia a voľby v prospech trvalo udržateľného rozvoja. Môže viesť k zmene v názoroch ľudí a tak im umožniť urobiť tento svet bezpečnejším, zdravším a prosperujúcejším, zvyšujúc tým kvalitu života. Výchova k trvalo udržateľnému rozvoju môže zabezpečiť kritické myslenie a zvýšenie informovanosti, ako aj rozšírenie možností a tým umožní vytvoriť nové koncepcie a vyvinúť nové metódy a nástroje (Stratégia európskej hospodárskej komisie OSN pre výchovu k trvalo udržateľnému rozvoju, 2007).

26

V roku 2006 bola vypracovaná nová koncepcia environmentálnej výchovy a vzdelávania na všetkých stupňoch škôl v SR a v systéme celoživotného vzdelávania, ktorá bola schválená v júni 2006 ministrom školstva SR. Koncepcia za kľúčový faktor environmentálnej výchovy a vzdelávania považuje výchovu a vzdelávanie k trvalo udržateľnému rozvoju. Nová koncepcia stanovuje štyri základné priority: (1) prijatie filozofie, cieľov a stratégií k implementácii výchovy k trvalo udržateľnému rozvoju, (2) zvýšenie kvality edukácie v oblasti environmentálnej výchovy, (3) inovácia environmentálnej výchovy a (4) rozšírenie Koncepcie environmentálnej výchovy a vzdelávania z r. 1997 o aspekt výchovy k trvalo udržateľnému rozvoju (Hilbert, 2007b). Následne bol vypracovaný Akčný plán k výchove a vzdelávaniu k trvalo udržateľnému rozvoju. Jeho snahou je aj premietnutie výchovy a vzdelávania k TUR do kurikulárnej transformácie. V rámci nej boli navrhnuté nasledovné témy životného prostredia: Prírodné vedy okolo nás, Energia a jej premeny, Proces, zmena, pohyb, Zem a vesmír, Zloženie látok, Komunikácia. Okruhy sú zadefinované veľmi všeobecne, bližšie sú rozpracované v rámci učebných osnov a učebných plánov. Ako uvádza Izakovicova (2010) za pozitívum kurikulárnej transformácie možno považovať aplikáciu nových nástrojov na efektívnu výchovu a vzdelávanie – orientácia na život, aplikácia nových progresívnych didaktických metód, zvýšenie kompetencií školám a pod. Na druhej strane podľa nej táto voľnosť

môže spôsobiť vytlačenie environmentálnej výchovy na okraj výchovy a vzdelávania v tej ktorej škole. Bude to závisieť vo veľkej miere od environmentálnej vyspelosti pedagógov.

Výchova a vzdelávanie k udržateľnému rozvoju na školách

Hilbert (2007) sa venoval hodnoteniu plnení opatrení a úrovni environmentálnych poznatkov žiakov stredných škôl, ktoré boli vypracované ešte v roku 2000/2001 Štátnou školskou inšpekciou, z uvedeného tak vyplýva nasledovné: Opatrenia Konceptie sa plnia na priemernej úrovni. Zapracovanie učebných osnov environmentálneho minima do časovo – tematických plánov na gymnáziách je na dobrej úrovni, na stredných odborných školách a stredných priemyselných školách len na priemernej úrovni. Ďalšie vzdelávanie pedagogických pracovníkov v environmentálnej oblasti a používanie nových materiálov a učebných pomôcok je na podpriemernej úrovni, mimovyučovacie a mimoškolské aktivity žiakov environmentálneho charakteru sú na priemernej úrovni. Projekt Školy podporujúce zdravie je na školách rozšírený rôzne s regionálnymi odlišnosťami. Opatrenia vyplývajúce z národných konferencií sa plnia na priemernej úrovni. Prevláda priemerná rozpracovanosť koncepcie environmentálnej výchovy na školách, funkcia koordinátora je rozšírená málo, čo spôsobuje, že integrácia a kooperácie v oblasti vyučovania ekológie a environmentalistiky dosahuje iba priemernú úroveň. Úroveň environmentálnych poznatkov možno považovať za dobrú až priemernú.

O tri roky neskôr Konceptiu výchovy k trvalo udržateľnému rozvoju na Slovensku hodnotia ochranári kriticky: Ros (2004) uvádza, že výchova k trvalo udržateľnému rozvoju je predovšetkým o hľadani prepojenia a výchove k zodpovednosti. Definíciu a podstatu udržateľného rozvoja ovláda, len zhruba 10 % učiteľov, čo je málo. Uvádza, že pojem udržateľný rozvoj je v dnešnej dobe heslo, ktorým je možné plátať všetko.

To či je trvalo udržateľný rozvoj tou správnou cestou vo výchove komentuje Hips (2005) nasledovne: „Akonáhle sa budeme viac a viac ekonomicky rozvíjať, tak zákonite budeme potrebovať viac zdrojov a surovín z našej planéty, produkovať viac odpadu, emisií... Rečiam o tom, že ľudstvo dokáže zladit' svoj materiálny rozvoj a zároveň chrániť životné prostredie, neverím. Pretože viem, že planéta má svoje hranice a ľudská civilizácia sa nemôže súčasným smerom rozvíjať ďalej. Alebo môže, ale nie tak, aby bol udržaný život na Zemi.“

V roku 2009 boli na základe teoretických i empirických skúseností výsledkom národnej konferencie Výchova a vzdelávanie k trvalo udržateľnému rozvoju (2009) formulované nasledovné závery a odporúčania:

- vyjasniť koexistenciu označenia environmentálna výchova a výchova k udržateľnému rozvoju,
- z pohľadu inštitucionálnych nástrojov V TUR posilniť úlohu škôl možnosťou čerpať finančné prostriedky vyčlenené na výchovu a vzdelávanie k TUR v rezorte MŠ SR,
- implementovať udržateľný rozvoj plošne do všetkých vyučovaných predmetov a novo zohľadniť začleňovanie prierezových tém zaisťujúcich komplexné poňatie V TUR;

- využiť kurikulárnu reformu k dosiahnutiu tohto zámeru; nástrojom realizácie je predovšetkým celoživotné vzdelávanie učiteľov jednotlivých, ale i príbuzných predmetov,
- posilniť kľúčovú úlohu riaditeľov a koordinátorov výchovy k TUR;
- nástrojom k osвете a manažmentu škôl v oblasti TUR je celoživotné vzdelávanie,
- venovať viac pozornosti zriaďovateľom škôl a uskutočniť stretnutia ich zástupcov a výmenu skúseností na národnej úrovni aj s prezentovaním dobrých skúseností zo zahraničia.

Možno konštatovať, že z hľadiska presadzovania TUR na školách je dôležité prehlbovanie demokratizácie a humanizácie vzdelávania, zvýšenie vzdelanostnej úrovne, rozvoj vzdelávacích príležitostí a rovnosť prístupu ku vzdelaniu, zmeny v riadení, štruktúre a ekonomickom zabezpečení vzdelávacieho systému a zmeny v obsahu vzdelávania (kurikulárna transformácia). Dôležitá je ekologizácia a environmentalizácia obsahu vzdelávania v študijných programoch. Je potrebné venovať zvýšenú pozornosť rozšíreniu predmetov, resp. výučby v oblasti právneho vedomia, ľudských práv, kultúrno-historického vedomia, cudzích jazykov a pod. Výrazne treba rozšíriť rôzne formy celoživotného vzdelávania, vzdelávanie pracovníkov verejnej správy, rozšíriť rôzne formy rekvalifikačných kurzov a pod. Do výchovy a vzdelávania by sa mali dostať aj nové aktuálne témy, napr. podľa Národného programu boja proti korupcii (2000) rozšíriť etickú výchovu a občiansku náuku, podľa Koncepcie environmentálnej výchovy a vzdelávania (Environmentálnej akadémie) environmentalistiku, ktorá teoreticky i prakticky najúčinnejšie vedie k TUR (MZP SR, 2001).

Environmentálna výchova

V predchádzajúcom texte sme naznačili, že environmentálna výchova rozvíja témy udržateľného rozvoja a preto sa ďalej budeme venovať problematike realizácie environmentálnej výchovy. Viacerí autori (napr. 5. národná konferenciu s medzinárodnou účasťou *Výchova a vzdelávanie k trvalo udržateľnému rozvoju*, 2009) tiež upozorňujú na nevyjasnenosť terminologických vzťahov medzi environmentálnou výchovou a výchovou k trvalo udržateľnému rozvoju (udržateľnému rozvoju), čo môže komplikovať ďalšie teoretické rozpracovanie a praktické aplikovanie danej problematiky do praxe.

Environmentálna výchova vznikla ako odpoveď na potreby doby a jej obsah sa postupne vyvíjal na základe meniacej sa spoločenskej a kultúrnej situácie, čomu odpovedali aj názory (Horka, 2005).

Vývoju environmentálnej výchovy predchádzalo množstvo medzinárodných stretnutí a konferencií s podobnou myšlienkou. V roku 1968 sa v Paríži uskutočnila prvá konferencia UNESCO s cieľom vývoja učebných osnov pre všetky stupne vzdelávania a zvyšovania povedomia o globálnych problémoch životného prostredia. Na ďalšej konferencii UNESCO v Nevade roku 1970 bola formulovaná definícia environmentálnej výchovy ako proces poznávania hodnôt a objasnenia pojmov s cieľom rozvíjať zručnosti a postoje potrebné k pochopeniu vzájomných vzťahov medzi človekom a životným prostredím a v

praktických situáciách robiť správne rozhodnutia o problémoch týkajúcich sa kvality životného prostredia (Biedenweg et al., 2013).

Z časového hľadiska môžeme environmentálnu výchovu definovať ako systematický globálny proces formovania jednotlivca od útleho detstva až do dospelosti, rozvíjajúci jeho sebaúctu, sebadôveru, i úctu a dôveru voči iným ako základ skupinovej kooperácie a zodpovednosti. Tento proces je budovaný na aktívnom subjektívnom vzťahu osobnosti k životnému prostrediu. Výsledkom procesu je jedinec citlivý, rozumný, zodpovedný k vonkajšiemu prostrediu, tolerantný ku všetkým živým organizmom a ostatným ľuďom a schopný vytvárať vlastný spôsob života, životný štýl (Nanistova, Mesarosova, 1993; Hilbert, 1996).

Osobná skúsenosť a schopnosť riešiť problémy, ktoré sú základom environmentálnej výchovy, pomáhajú rozvíjať kritické myslenie a zručnosti, ktoré sú predpokladom k rozvíjaniu etického prístupu k svetu (Stevenson et al., 2013).

Existuje mnoho pohľadov a definícií environmentálnej výchovy, ktorú je možné chápať aj ako „*výchovu jedinca, ktorého hodnotový systém mu umožní múdro a citlivo konať v prospech ochrany a zachovania biodiverzity života vo všetkých jeho formách, ktorý bude schopný súcitu s prírodou a inými živými tvormi a ktorý bude ochotný preberať zodpovednosť za svoje konanie a prijímať dobrovoľnú skromnosť ako spôsob života únosne zaťažujúc životné prostredie.*“ (Vincikova, 1998).

Každý človek môže pomôcť svojim ekologicky zodpovedným prístupom v bežných činnostiach k zlepšeniu životného prostredia. Vždy je dôležité vedieť, prečo a za akým účelom danú činnosť vykonávame. Na medzinárodnej konferencii o environmentálnej výchove a vzdelávaní v Tbilisi v roku 1977 boli prijaté nasledovné ciele (Zedginidze, Chanturia, Siprashvili, 2012):

- Posilniť uvedomenie si vzájomnej závislosti ekonomickej, sociálnej, politickej a ekologickej sféry v mestských a vidieckych oblastiach.
- Každému poskytnúť príležitosť nadobudnúť vedomosti, hodnoty, postoje, záväzky, a zručnosti potrebné na ochranu životného prostredia.
- Vytvoriť nové vzory správania jednotlivcov, skupín a spoločnosti ako celku, ústretové k životnému prostrediu.

Environmentálna výchova vo formálnom vzdelávaní

Environmentálna výchova (ďalej EVV) vo formálnom vzdelávaní sa chápe ako organická súčasť celého komplexu výchovy a vzdelávania na základných a stredných školách. Na jej realizáciu v základných a stredných školách boli vypracované nadpredmetové učebné osnovy environmentálne minimum. Cieľom EVV v základnej a strednej škole je formovať a rozvíjať osobnostné kvality, ktoré usmernia žiakov chrániť a zlepšovať životné prostredie ako dlhodobý zámer výchovnej práce na základných školách a na všetkých druhoch stredných škôl. Učebné osnovy nestanovujú konkrétne výchovné ciele v jednotlivých témach (Hilbert, 2007a).

Na stredných odborných školách sa pripravujú aj odborníci - stredoškolsky vzdelaní ekológovia v študijných odboroch (lesníctvo, krajinná ekológia, analytická chémia- monitorovanie kvality ŽP, chemická technológia- sanácia

ŽP ako príklady). Na stredných odborných školách sa pripravujú žiaci v študijných odboroch operátor ekologických zariadení, chemik operátor so zameraním na životné prostredie. Na stredných školách sa využívajú rôzne metódy a formy práce, napr. projektové vyučovanie, problémové vyučovanie, inscenácia modelových situácií, V rámci praktických cvičení niektoré školy si vo svojom okolí vytvorili náučné chodníky (Hilbert, 2007a).

Environmentálna výchova smeruje k dokonalej harmónii čítania, myslenia a je najvýznamnejším etickým nástrojom ochrany životného prostredia. Environmentálna výchova by nemala byť chápaná ako nadradená k ostatným zložkám výchovy, ale ako prostriedok vnášajúci do výchovy novú filozofiu – filozofiu udržateľného rozvoja jednotlivca, spoločnosti a celej planéty (Pagac, 1993; Kopp, 2008).

Formálna EVV sa na Slovensku sústreďuje v zariadeniach školského typu. Je zastrešená v Štátnom vzdelávacom programe od kategórie predprimárneho vzdelávania až po stredné odborné vzdelanie. Vo všetkých stupňoch vzdelávania je definovaná ako prierezová téma spadajúca pod príslušné vzdelávacie oblasti. Školské zariadenia na všetkých stupňoch vo všeobecnosti plnia obsah environmentálnej výchovy realizovaním rôznorodých aktivít a projektov. Komplexnejšie k problematike pristupujú tie, ktoré prezentujú environmentálne zameranie a ciele vo svojich školských vzdelávacích programoch a boli zapojené do projektov dlhodobého charakteru. K týmto záverom v kategórii predprimárneho vzdelávania dospela aj Štátna školská inšpekcia (ŠŠI), závery prezentovala vo svojej správe Správa o environmentálnej výchove v materských školách v školskom roku 2012/2013 v SR. Formálnu EVV koordinuje Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (MŠVVaŠ SR). Opodstatnené sú preto odporúčania pre užšiu spoluprácu medzi MŽP SR a MŠVVaŠ SR pri tvorbe učebných osnov. Z tohto dôvodu je dôležité zadefinovať zo strany MŽP SR potrebné oblasti vzdelávania v oblasti starostlivosti o životné prostredie. Rovnako dôležitá je aj vzájomná spolupráca pri tvorbe publikácií a pri aktivitách zameraných na oblasť formálnej environmentálnej výchovy. V prípade prekategORIZOVANIA environmentálnej výchovy z prierezovej témy na vzdelávaciu oblasť, spolu s dopracovaním učebných osnov a publikácií, by sa v budúcnosti mohli dosiahnuť lepšie výsledky jej uplatňovania v praxi. (Rezortná koncepcia environmentálnej výchovy, 2015).

Hodnotenie realizácie environmentálnej výchovy na vybraných školách z pohľadu učiteľov

Empirické výsledky sme získali na základe vyhodnotenia dotazníkov na základných školách v meste a na vidieku, kde všetci oslovení respondenti boli ženy vo veku od 45 až 59 rokov. Dotazník na strednej odbornej škole veterinárnej v Nitre vyplnilo 10 respondentov, z toho 5 žien vo veku 40 – 61 rokov a 5 mužov vo veku 32 – 60 rokov. Zameranie učiteľov, ktorí vypracovali dotazník bolo predovšetkým prírodovedné (predmety Biológia - Telesná výchova, Biológia – Matematika, Matematika – Chémia) a odborné predmety (veterinárne predmety a predmety živočíšnej výroby).

V otázke č. 1 dotazníka, 37,5 % z oslovených respondentov jednoznačne uviedli, že realizácia environmentálnej výchovy na základnej škole je veľmi

dôležitá. Ostatní (62,5 %) dôležitosť uviedli ako nevyhnutnosť učiť deti k vzťahu k prírode a prostrediu v ktorom žijú, ako potrebu vychovávať deti k hodnotám, či realizovať environmentálnu výchovu v rámci medzipredmetových vzťahov v celom vyučovacom procese. Zásadne rozdiely v názoroch na dôležitosť realizácie environmentálnej výchovy u učiteľov sa nevyskytovali. Všetci (100%) opýtaní vo svojich odpovediach uviedli, že realizácia EVV má svoje miesto vo vyučovacom procese. Na strednej škole tiež odpovedali všetci respondenti, že dôležitosť realizácie environmentálnej výchovy na strednej škole je nesmierne dôležitá. Jednotlivo respondenti uviedli, že: „*environmentálnej výchove by sa mala venovať väčšia pozornosť, aby žiaci pochopili, aký význam má starostlivosť o životné prostredie a prírodu; EVV vedie človeka k pochopeniu vzťahov medzi organizmami a učí človeka, aby si vytvoril vzťah k životnému prostrediu; EVV by mala byť súčasťou života každého človeka od škôlky, na strednej škole je nevyhnutná, pretože medzipredmetové vzťahy umožňujú spájať informácie, ktoré vedú k premyslenej a cieľavedomej ochrane životného prostredia; EVV je dôležitá aby dorastajúca generácia vplývala na zlepšovanie životného prostredia*“.

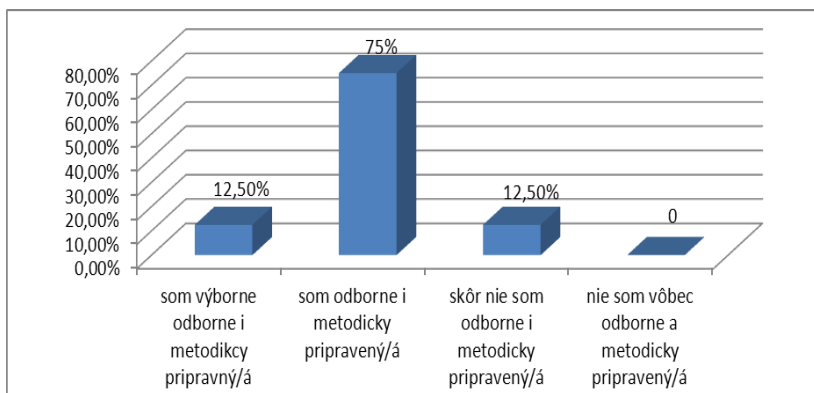
Pri položke akým podielom by sa mala zúčastňovať školská EVV v pomere k rodinnej environmentálnej výchove sme zistili nasledovné: 50 % opýtaných je toho názoru, že škola by sa mala podieľať 70 %-tami na realizácii environmentálnej výchovy. Názor, že podiel výchovy v škole a rodine by mal byť rovnaký zastáva 12,5 % respondentov. Prevažná väčšina dopytovaných (87,5 %) uvádza, že škola by mala realizovať a implementovať environmentálnu výchovu vo viac ako 50 % v pomere s výchovou v rodine. Z uvedeného možno predpokladať, že učelia zastávajú názor, že žiak v domácom prostredí, nie je dostatočne vedený a vychovávaný k vzťahu k prírode a životnému prostrediu. Suchá (2014) vo svojom výskume zameranom na aktuálny stav mimoškolskej environmentálnej výchovy na Slovensku uvádza, že takmer každé dieťa sa narodí do rodiny (či už úplnej, alebo neúplnej) a práve v nej získa vstupné predpoklady pre jeho následný vývoj. Pozitívne hodnoty a pozitívny vzťah k prírode a okolitému prostrediu je potrebné u dieťaťa rozvíjať od útleho detstva. V ranných detských obdobiach sú príkladom a vzorom správania sa k okolitému prostrediu rodičia. Práve rodičia dávajú mnohokrát rozhodujúci impulz vzťahu k prírode. Oni dokážu u dieťaťa podchytiť záujem a lásku k okolitému prostrediu, k jeho ochrane i k jeho rozvoju. (Martisova, 2012). Odpovede respondentov strednej školy obsahovali názor, že škola by sa mala podieľať na environmentálnej výchove v rozmedzí jednotlivých odpovedí od 50% až po 90% podiel výchovy v porovnaní s EVV v rodine. V sumáre názory všetkých učiteľov z hľadiska podielu realizácie environmentálnej výchovy v škole a v rodine sú v približne rovnakom pomere, súhrnne sa vo všetkých odpovediach vyskytovalo rozpätie od 50% podielu vyššie.

Položky 3 a 6 boli zamerané na zistenie absolvovania školení, seminárov resp. iných druhov vzdelávania k problematike environmentálnej výchovy. 75 % opýtaných respondentov základných škôl odpovedalo, že v posledných piatich rokoch neabsolvovali žiadne školenie, seminár či vzdelávanie. Dvaja učelia (25 %) sa takéhoto vzdelávania zúčastnili. Pričom jeden učiteľ pôsobí

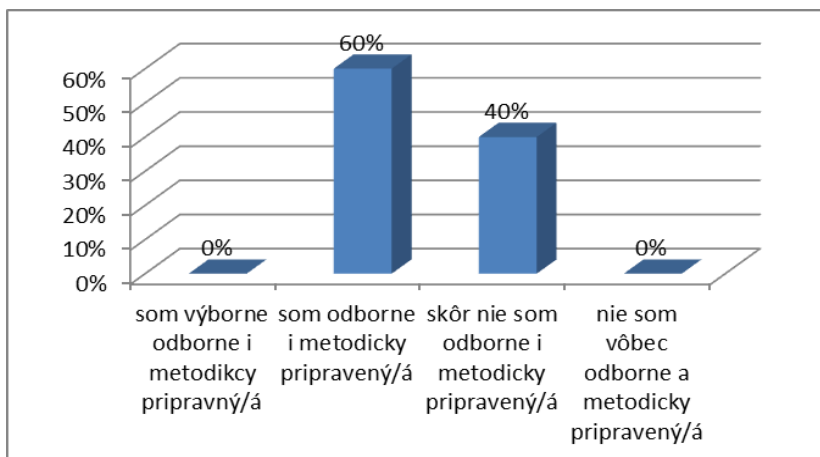
v mestskej škole a jeden v nepľnoorganizovanej škole na vidieku. V rámci dotazníka bolo cieľom zistiť aj v akých organizáciách títo učitelia vzdelávanie absolvovali. Boli uvedené dve: a to organizácia Živica a Strom života. Ani jeden z opýtaných stredoškolských učiteľov neabsolvoval v priebehu posledných 5 rokov školenie, seminár, resp. vzdelávanie k problematike realizácie environmentálnej výchovy.

V položke č. 4 sme zisťovali akým spôsobom sa na školách realizuje environmentálna výchova. 50 % respondentov uviedlo, že ich škola je environmentálne zameraná, 37,5 % odpovedalo, že environmentálna výchova sa realizuje na škole ako prierezová téma a 12,5 % odpovedalo, že základná škola nevenuje osobitnú pozornosť realizácii environmentálnej výchovy. Pokiaľ by sme chceli hodnotiť rozdiely medzi mestskou a vidieckou školou, môžeme konštatovať, že 80 % učiteľov mestskej školy hodnotilo, že ich škola je environmentálne zameraná a 20 % uviedlo, že ENV realizujú ako prierezovú tému. V základnej škole na vidieku 67 % učiteľov odpovedalo, že ENV realizujú ako prierezovú tému a 33 % uviedlo, že environmentálnej výchove v škole nevenujú osobitnú pozornosť. Stredoškolskí učitelia uviedli, že až 70 % realizuje environmentálnu výchovu ako prierezovú tému, pričom dvaja uviedli v rámci možnosti iné, že realizujú environmentálnu výchovu v 1. ročníku na predmete Biológia ako samostatný tematický celok: Organizmus a prostredie v rozsahu 26 hodín a v ďalších ročníkoch sa už ENV realizuje ako prierezová téma. Odpovede väčšiny respondentov sú pochopiteľné, keďže v súčasnosti je environmentálna výchova jednou z prierezových tém, ktoré sú obsahom vzdelávania podľa štátneho vzdelávacieho programu (ďalej ŠVP). Frykova (2010) uvádza, V rámci ŠVP je environmentálna výchova vnímaná ako prostriedok, ktorý do istej miery môže ovplyvniť environmentálne cítenie a správanie sa žiakov. Cajkova (2012) rozvíja túto problematiku o to, akú formu daná škola zvolí. Následne sa to odráža v ďalších dokumentoch školy. Uvádza nezastupiteľnú úlohu koordinátora environmentálnej výchovy, ktorá má štatút poradcu vedenia školy a mimoriadne dôležitú úlohu pri začleňovaní environmentálnej výchovy do všetkých dokumentov školy.

Pri zisťovaní odborno-metodickej pripravenosti učiteľov na realizáciu environmentálnej výchovy iba 12,5 % učiteľov základných škôl odpovedalo, že sú výborne odborne i metodicky pripravení, pričom išlo o učiteľov v základnej škole v meste. Trojštvrťinová väčšina (75 %) opýtaných odpovedala, že sú odborne i metodicky pripravení, kde 67 % boli učitelia mestskej školy a 33 % reprezentuje učiteľov vidieckej školy. 12,5 % uviedlo odpoveď, že skôr nie je odborne či metodicky pripravení, pričom išlo o učiteľov vidieckej základnej školy. V podmienkach strednej školy môžeme konštatovať, že až 60 % respondentov hodnotí, že sú odborne i metodicky pripravení na realizáciu environmentálnej výchovy v podmienkach strednej školy zatiaľ čo 40 % uviedlo, že skôr nie sú odborne a metodicky pripravení. Predpokladáme, že názor na vlastnú pripravenosť na realizáciu environmentálnej výchovy učiteľov zodpovedá odbornému zameraniu a kvalifikácii učiteľov.

Obrázok 1 Odborno metodická prípravenosť učiteľov ZŠ na realizáciu EVV (Marinicova, 2017)

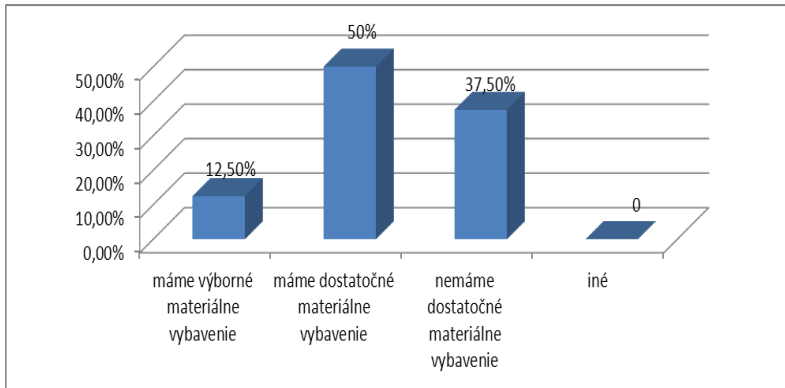
Obrázok 2 Odborno metodická prípravenosť učiteľov SOŠ na realizáciu EVV (Marinicova, 2017)

Položka 7 dotazníka bola zameraná na zistenie akým témam sa v rámci realizácie ENV sa učitelia venujú. Vyučujúci vo vidieckej škole sa zhodli na tematike *separácie odpadu, ochranu zdrojov pitnej vody a ochranu životného prostredia ako takého, ktorá zahŕňa ochranu biodiverzity a predchádzanie ohrozeniu endemitov*. Učitelia mestskej školy uvádzajú *témy spojené s odpadom – recyklácia, zhodnocovanie, potrebu klásť dôraz na ochranu ovzdušia a lesov*. Ďalej sa zhodujú v potrebe *ochrany prírody, zachovanie prírodných spoločenstiev a dôležitosť starostlivosti o zvieratá*.

Učitelia strednej školy uviedli nasledovné témy: *globálne problémy životného prostredia (znečistenie ovzdušia, vody, pôdy, odlesňovanie) a ochrana prírody a krajiny, exkurzie do zoo – životné prostredie v ubikáciách, šetriace metódy v priemysle, poľnohospodárstve (šetrienie chemikálií, triedenie odpadov), ochrana rastlín – reziduá v potravinovom reťazci, odborná prax – pestovanie liečivých rastlín, poľovníctvo*. Samozrejme tieto témy boli špecifickejšie v súvislosti s odborným zameraním vybranej strednej školy.

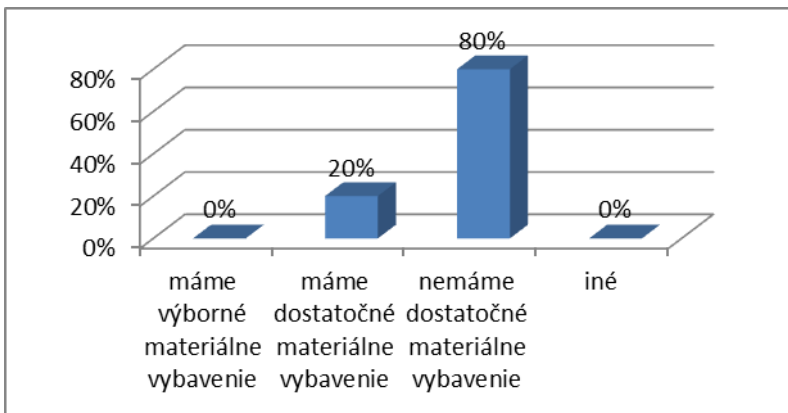
Zisťovali sme aj zapájanie rodičov žiakov do environmentálnych aktivít školy. Učiteľia v mestskej základnej škole uvádzajú zapojenie rodičov hlavne pri *budovaní ekoučebne*. Slúži na realizáciu besied a seminárov s odborníkmi, a zároveň výučbu predmetu Tvorba životného prostredia. Zároveň táto učebňa umožňuje prepojiť vyučovanie s pozorovaním, skúmaním a tvorivými aktivitami s prírodným materiálom. Učiteľia vidieckej školy uvádzajú nasledovné environmentálne aktivity do ktorých zapájajú rodičov žiakov: *zber bateriek a žiaroviek* – dôležitosť venovať sa tejto aktivite učiteľia zdôvodňujú nasledovne. Deti aj rodičia sú vedení k triedeniu odpadu a zároveň chránia životné prostredie. Pri nesprávnej manipulácii a nakladaní s takýmto odpadom môže byť ohrozené zdravie ľudí, organizmov ale tiež kvalitu prostredia. K podpore separácie odpadu sú rodičia aj žiaci motivovaní celoškolskou súťažou zberu papiera. Na základe tejto aktivity následne škola získava hygienické potreby a vybavenie pre žiakov a učiteľov školy a zároveň najlepší žiaci sú odmeňovaní vecnými cenami. V súčasnosti má škola vytvorené biopolíčko, kde sa žiaci učia starostlivosti a hodnotám vypestovaných potravín, hlavne zelenina a bylinky. Rodičia sa aktívne zapájajú pri manuálnych a udržiavacích prácach, čo v dnešnej dobe môže vzbudiť chuť mladých ľudí, založiť si vlastnú záhradku a oceniť kvalitné potraviny. V konečnom dôsledku to môže mať aj následok zvyšovania kúpy ovocia a zeleniny dopestovaných na Slovensku. Škola zároveň organizuje *besedy a semináre* s odborníkmi z praxe v rámci rôznych svetových a slovenských dní, kde sú pozývaní aj rodičia žiakov. Môžeme konštatovať, že environmentálne aktivity v meste aj na vidieku do ktorých sú zapájaní či rodičia alebo žiaci sú na oboch školách realizované a podieľajú na zvyšovaní environmentálneho povedomia, na rozdiel od skúmanej strednej školy, kde 90 % učiteľov uviedlo, že *nie je možné rodičov zapájať do environmentálnych aktivít, nakoľko je to internátna škola a žiaci sú z celého Slovenska*. Prepojenie environmentálnej výchovy medzi rodičom a žiakom realizujú hlavne učiteľia prostredníctvom domácich úloh, na základe ktorých ich majú s rodičmi konzultovať a diskutovať. Do environmentálnych aktivít sú na tejto škole zapojení predovšetkým žiaci.

Pri hodnotení materiálneho vybavenia pre efektívnu realizáciu EVV len 12,5 % učiteľov základných škôl uviedlo, že majú výborné materiálne vybavenie (obrázok č. 2). Dostatočné materiálne vybavenie uviedlo 50 % opýtaných a 37,50 % odpovedalo, že nemajú dostatočné materiálne vybavenie na realizáciu EVV. Materiálne vybavenie v meste a na vidieku je v školách rozdielne, nakoľko 100 % opýtaných na vidieckej škole uviedlo, že nemajú dostatočné vybavenie. Na základe poznaného však môžeme, konštatovať, že vidiecka škola so spomínaným biopolíčkom a realizovanými aktivitami na škole má priestor realizovať EVV. Samozrejme bolo by vhodné do budúcnosti zistiť o aké konkrétne materiálne vybavenie by mali učiteľia najväčší záujem a čo by im umožnilo skvalitniť realizáciu EVV.

Obázok 3 Hodnotenie materiálneho vybavenia na efektívnu realizáciu EVV učiteľmi základných škôl (Marinicova, 2017)

Na základe obrázka č. 4 môžeme konštatovať, že 20 % respondentov strednej školy uviedlo, že škola má dostatočné materiálne vybavenie na efektívnu realizáciu EVV a 80 % uviedlo, že nemá dostatočné vybavenie na realizáciu EVV. Rovnako i v tomto prípade by bolo potrebné ďalej zistiť o aké materiálne vybavenie sa jedná.

Obrázok 4 Hodnotenie materiálneho vybavenia na efektívnu realizáciu EVV učiteľmi strednej školy (Marinicova, 2017)

Posledná položka dotazníka je zameraná na konkrétne aktivity školy v rámci realizácie environmentálnej výchovy. Odpovede sa vo väčšine zhodujú s odpoveďami položky č. 8. Vo vidieckej škole sú to hlavne *zber papiera, žiaroviek a bateriek, triedenie odpadu, práca na biopoli, výsadba ihličnatých stromov, monitoring výskytu netopierov v obci*. Podobné aktivity sa realizujú aj v mestskej škole: *triedenie odpadu, čistenie studničiek, výrobky v tvorivých dielnach, ktoré sú vyrobené výlučne z prírodných materiálov, deň stromu, deň zvierat, aktivity v ekoučebni – sejba a pestovanie zeleniny*.

Na strednej škole respondenti uviedli predovšetkým aktivity ktoré sú priamo spojené s vyučovacím procesom a predmetom, ktorý vyučujú. Sú to

nasledovné aktivity: *ekologické vychádzky do prírodných rezervácií a exkurzie, čistenie okolia školy, rozmiestnenie zberných nádob na smeti v škole a v areáli školy, premietanie DVD s enviro problematikou, besedy s pracovníkmi štátnej ochrany prírody a v krajskej knižnici, prezentácie žiakov na vybrané témy, šetrenie chemikálií na laboratórnych cvičeniach, používanie digestora.*

Záver

Aj napriek tomu, že si uvedomujeme veľmi nízku reprezentatívnosť výskumného súboru, naše skúmanie bolo aspoň malou sondou do problematiky, ktorej aktuálnosť a naliehavosť ďalšieho riešenia je významná. Výsledky dotazníkového prieskumu ukázali, že skúmané základné školy aj stredná škola sa významne podieľajú na realizácii environmentálnej výchovy žiakov, čo je v súlade aj so Štátnym vzdelávacím programom. Podľa názoru respondentov má významný podiel na získavaní environmentálnych poznatkov a formovaní environmentálnych postojov a správania žiakov mladšieho a staršieho školského veku environmentálna výchova, ktorá vedie človeka k pochopeniu vzťahov medzi organizmami a učí človeka, aby si vytvoril vzťah k životnému prostrediu a poskytuje informácie, ktoré vedú k premyslenej a cieľavedomej ochrane životného prostredia. Záverom môžeme konštatovať, že opytovaní učitelia považujú za veľmi dôležité realizovať environmentálnu výchovu. Za najaktuálnejšie témy považujú separáciu a recykláciu odpadu a ochranu životného prostredia, ktorá zahŕňa ochranu lesov, ovzdušia a zdrojov pitnej vody. Učitelia sa snažia čo najviac implementovať environmentálnu výchovu do vyučovacieho procesu rôznymi formami: exkurzie, besedy, odborné prednášky s expertmi z praxe, domáce úlohy, práca na vlastných poličkach v prostredí základných škôl alebo triedenie odpadu, prípadne ďalšie aktivity.

Zistili sme aj rozdiely medzi realizáciou environmentálnej výchovy na základných školách a strednej odbornej škole. Konštatujeme, že vo vidieckej a malej mestskej základnej škole učitelia prezentovali, že ich škola je environmentálne zameraná, zatiaľ čo na strednej škole je environmentálna výchova realizovaná hlavne ako prierezová téma. Na skúmaných základných školách sú na rozdiel od strednej školy zapájaní aj rodičia žiakov do realizovaných aktivít. Na strednej škole žiadni z učiteľov neabsolvoval za posledných 5 rokov vzdelávanie zamerané na problematiku EVV. Iba dvaja učitelia základných škôl absolvovali vzdelávanie v rámci neziskových organizácií. Zo zisteného môžeme zhrnúť aj v súlade s Rezortnou koncepciou environmentálnej výchovy (2015), že komplexnejšie k problematike pristupujú naozaj tie školy, ktoré prezentujú environmentálne zameranie a ciele vo svojich školských vzdelávacích programoch a boli hlavne zapojené do projektov dlhodobého charakteru. Môžeme predpokladať aj to, že je jednoduchšie realizovať environmentálne aktivity na nižšom stupni vzdelávania, kde je viac možností uplatňovať zážitkové a aktivizujúce metódy vzdelávania.

Môžeme konštatovať z výpovedí respondentov aj rozdiely v materiálnom vybavení škôl pre realizáciu environmentálnej výchovy, kde učitelia mestskej základnej školy uvádzajú dostatočné až výborné vybavenie, zatiaľ čo učitelia

vidieckej školy uviedli, že ich vybavenie na efektívnu realizáciu EVV nie je dostatočné. Rovnako aj na strednej odbornej škole sme zistili, že väčšina učiteľov (80 %) uviedla nedostatočné materiálne vybavenie na realizáciu environmentálnej výchovy aj napriek tomu, že ide o strednú odbornú školu poľnohospodárskeho zamerania. Bolo by do budúcnosti žiaduce zistiť o aké materiálne vybavenie sa jedná, aby bolo možné analyzovať nástroje na zabezpečenie adekvátneho materiálneho vybavenia na daných školách.

Na základe teoretického štúdia problematiky i na základe našich zistení odporúčame:

- zvyšovať motiváciu učiteľov pre realizovanie environmentálnej výchovy a výchovy k TUR rôznymi formami (napr. do Zákona o pedagogických zamestnancoch presadiť systémový prístup k zaradeniu odmeny pre koordinátorov),
- vyčleniť investície do ďalšieho vzdelávania pedagogických pracovníkov - koordinácia environmentálnej výchovy (resp. výchovy k TUR),
- realizovať premyslený a reprezentatívny výskum účinnosti environmentálnej výchovy a vzdelávania v základných a stredných školách SR so zameraním na dosahované ciele, realizovaný obsah, používané výchovno-vzdelávacie formy a metódy apod.,
- zapracovať filozofiu TUR do Štátneho vzdelávacieho programu pre všetky vzdelávacie úrovne,
- využívať odborný potenciál neziskových organizácií a ďalších inštitúcií v spolupráci so školami (napr. pri zvyšovaní vedomostí či už učiteľov alebo žiakov odporúčame využívať ponuky organizácií, ktoré sa aktívne venujú environmentálnej výchove, napr.: Živica, Strom života, Slovenská agentúra životného prostredia, Špirála, či ďalšie),
- rozšíriť možnosti zapojenia škôl do environmentálnych programov a všestranne podporovať tvorivosť žiakov a učiteľov v tejto oblasti.

Bibliographic references

BIEDENWEG, K. et al. 2013. The History and Promise of Environmental Education. In Across the Spectrum: Resources for Environmental Education [online]. Florida: North American Association for Environmental Education, 2013. [cit. 2015-01-22]. Available online: http://www.naaee.net/sites/default/files/publications/eebook/EEbook_download.pdf

CAJKOVA, G. 2012. Prakticka environmentalna vychova I [online]. Bratislava : Metodicko-pedagogicke centrum, 2012. [cit. 2016-2-5]. Available online: http://mpc-educ.sk/shared/Web/OPSOSO%20II.%20kolo%20vyzvy%20na%20poziciu%20Odborny%20poradca%20vo%20vzdelavani/OPS_Cajkova%20Galina%20%20Prakticka%20environmentalna%20vychova%20I.pdf

FRYKOVA, E. 2010. Environmentalna vychova vo vyučovacom procese. Bratislava: Metodicko-pedagogicke centrum v Bratislave, 2010, s. 56, ISBN 978-80-8052-348-0

HILBERT, H. 2007a. Sucasny stav perspektivy vzdelania v oblasti TUR na Slovensku [online]. In Ekologia a Environmentalistika. Zvolen: TUZVO, 36

- 48 s. [cit. 4.10.2016]. Available online: https://www.tuzvo.sk/files/FEE/dekanat_fee/5_hilbert_AFE.pdf
- HILBERT, H. 2007b. Implementacia výchovy a vzdelavania k trvalo udržateľnému rozvoju na narodnej úrovni. In *Enviromagazin* 12, mimoriadne číslo, 2007. 4-5 s.
- HIPS, J. 2004. Ako je to s peniazmi na environmentálnu výchovu. In *Dalekohľad*, roc. 1, číslo 1, 2004, 3 s. ISSN 1336-4642.
- HIPS, J. 2005. Neumce o gulatých stvorcoch. In *Dalekohľad*, ročník 2, číslo 4, 2005, ISSN 1336-4642
- HORKA, H. 2005. Ekologická dimenze výchovy a vzdelavani ve škole 21. století. Brno: Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3750-4.
- IZAKOVICOVA, Z. 2010. Nove netradicne formy environmentalnej výchovy [online]. [cit. 2016 – 10- 4]. In *Geographia Cassoviensis*, roc. IV, číslo 2, 2010, Available online: http://geografia.science.upjs.sk/images/geographia_cassoviensis/articles/GC-2010-42/04Izakovicova.pdf
- KANCIR, J. – SUCHA, I. 2012. Environmentalna výchova u nas a v zahraničí - analyza súčasneho stavu realizácie. In *Komplexnosť a integrita v predprimarnej, primarnej a specialnej edukácii. Zborník z vedeckej konferencie s medzinarodnou účasťou*. Presov: Vydavateľstvo Presovskej univerzity v Presove, 2012. ISBN 978-80-555-0664-7. CD-ROM, s. 261-267
- KOLOCANY, F. 2006. Akčný plán trvalo udržateľného rozvoja 2005 – 2010 [online]. [cit. 2016 – 10- 4]. In *Enviromagazin*, vol. 2. 2006, s. 4 -5. Available online: <http://www.enviromagazin.sk/enviro2006/enviro2/03.pdf>
- KOLSOVSKA, J. 2009. Možnosti využitia foriem a metód práce v zaujímavom utvare s environmentálnym zameraním na I. stupni ZŠ. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, Regionálne pracovisko Presov. 63 s.
- KOPP, J. 2008. Prerezová environmentálna výchova: globálny alebo regionálny prístup? In *Environmentálna výchova ako prerezové téma*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2008. s. 19-26. ISBN 978-80-7042-757-5.
- MARINICOVA P. 2017. Ekologická a environmentálna výchova ako súčasť výchovy k trvalo udržateľnému rozvoju. Zverejnená práca. Školiteľ: PaedDr. Timea Seben Zatkova, PhD., Nitra: SPU, 58 s.
- MARTISOVA, E. 2012. Netradicne formy rozvoja environmentálneho poznania a citenia detí [online]. MPC Bratislava. [cit. 2016 – 10 - 4]. Available online: http://mpc-edu.sk/shared/Web/OPSOSO%20II.%20kolo%20vyzvy%20na%20poziciu%20Odborny%20poradca%20vo%20vzdelavani/OPS_%20Martisova%20Erika%20%20Netradicne%20formy%20rozvoja%20environmentalnego%20poznania%20a%20citenia%20deti.pdf
- Narodná stratégia trvalo udržateľného rozvoja SR schválená uznesením vlády SR č. 978/2001 [online]. [cit. 2016- 10-3]. Dostupné na internete: <http://www.minzp.sk/dokumenty/strategicke-dokumenty/>.
- MINISTERSTVO ŽIVOTNEHO PROSTEDIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2004. Environmentálna výchova v posobnosti MZP SR a jeho rezortných organizáciách [online]. [cit. 2016 – 10- 4]. Available online: www.minzp.sk/files/o-nas/veda-vychova...vychova/envi-vychova.doc

- NANISTOVA, E. – MESAROSOVA, B. 1993. Ekologia cloveka. In Ekologicka vychova. 1. vyd. Zvolen: Ustav pre vychovu a vzdelavanie pracovníkov lesneho a vodneho hospodarstva Slovenskej republiky, 1993. ISBN 80-88677-03-3, s. 27-58.
- NOVE TRENDY V EKOLOGII [online]. 2000. Presov. Katedra ekologie a biologie FHPV PU, 2000. [cit. 2016 – 10- 4]. Available online:<http://www.fhvp.unipo.sk/PU/FHPV/Ekologia/trendy.htm>
- PAGAC, J. 1993. Zasady, obsah, formy a metody environmentalnej vychovy. In Ekologicka vychova. 1. vyd. Zvolen: Ustav pre vychovu a vzdelavanie pracovníkov lesneho a vodneho hospodarstva Slovenskej republiky, 1993. ISBN 80-88677-03-3, s. 93-117.
- ROS, J. 2004. Dalekohlad, rocnik 1, cislo 3, 2004, 12 s. ISSN 1336-4642.
- Rezortna koncepcia environmentalnej vychovy, vzdelavania a osvetu do roku 2025. 2015. [online]. [cit. 2017 – 10- 27]. Available online: <http://www.sazp.sk/app/cmsFile.php?disposition=i&ID=59>
- STEVENSON, R. et al., 2013. International Handbook of Research on Environmental Education. New York: AERA, 2013. 529 p. ISBN 978-0-203-81333-1.
- STRATEGIE EUROPSKEJ HOSPODARSKEJ KOMISIE OSN PRE VYCHOVU K TRVALO UDRZATELNEMU ROZVOJU. 2007. Strategie europskej hospodarskej komisie OSN pre vychovu k trvalo udrzatelnu rozvoju [online]. [cit. 2016 – 10- 4]. In Priloha Enviromagazinu. Vol. 2. 2007. 1- 5 s.
- SUCHA, I. 2014. Aktualny stav mimoskolskej environmentalnej vychovy na Slovensku [online]. [cit. 2016 – 10- 4]. In Prohuman. Available online: <http://www.prohuman.sk/pedagogika/aktualny-stav-mimoskolskej-environmentalnej-vychovy-na-slovensku>
- SIMONOVICOVA, J. – KOSKOVA, K. 2011. Ekologicka stopa- vychova k trvalo udrzatelnu rozvoju. Treningovy manual pre ucitelov. Vyd: SAZP Banska Bystrica, 124 s.
- TOMA, P. 2001. Problematika trvalo udrzatelneho rozvoja a Slovenska republika [online] [cit. 2016 – 10- 6]. Bratislava: MZP SR, 2001. Available online: <http://www.tur.sk/index.stm?apc=079efcdc8d3c1e81704b24af08cdc6376-11&x=72642>
- VINCIKOVA, S. 1998. Teoria a prax environmentalnej vychovy. B. Bystrica: Dali, 1998. ISBN 8096789325.
- Zakon o zivotnom prostredi c. 17/1992 Zb. [online]. [cit. 2016 – 10- 6]. Dostupne na internete: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-17>
- ZEDGINIDZE, G. – CHANTURIA, R. – SIPRASHVILI, T. 2012. From Tbilisi to Tbilisi+35: History of Education for Sustainable Development [online]. [cit. 2016 – 10- 6]. Tbilisi: Ministry of Environment Protection of Georgia, 2012. 26 p. Available online: <https://docs.google.com/file/d/0BwRArdltyCFtY2w1NFZ6clFEZ0E/edit?pli=1>.
5. narodna konferencia s medzinarodnou ucastou Vychova a vzdelavanie k trvalo udrzatelnu rozvoju, 2009. [online]. Banska Bystrica: UMB. [cit.

2017-09-09]. Available online: <http://www.spirala.sk/wp-content/uploads/100201-zavery-konferencie-tur.pdf>

PaedDr. Tímea Šeben Zatková, PhD.
Centrum pedagogiky a psychologického poradenstva
FEM SPU v Nitre
Nitra
Slovakia
timea.zatkova@uniag.sk